

ВІДЗИВ

на книгу экс-президента України Леоніда Даниловича Кучми (1994-2004 рр.) «Зламана десятиліття». – К.: «Інформаційні системи», 2010. – 559 с., іл..

Минуло шість років з часу виходу в світ книги Л.Д. Кучми «Після майдану» – щоденника його спогадів і вражень від основних подій того періоду. Але ще тоді у нього, як пише він сам у новій книзі, виник задум створити суто ділову працю про економіку. Важко було спостерігати, пише він, як після приходу нової влади в 2005 р. різко спало виробництво, особливо у промисловості, будівництві, а темп приросту ВВП у 2005 р. проти попереднього року упав майже в 5 разів.

Це були дуже раптові і серйозні втрати. Все ж у другій половині 2006-го та в 2007 р. ситуацію було дещо виправлено. Проте у 2008-2009 рр. в умовах світової економічної кризи, нової хвилі популізму, безпідставних державних витрат, проїдання незаробленого темпи споживання значно перевищили темпи зростання продуктивності праці. А з наближенням нових президентських виборів щодня лунало, що за 18 років незалежності в країні нічого особливого не зроблено. Однак через п'ять років після Майдану економіка практично скотилася до досягнутого на 2004 рік. Так, якщо у 2004 р. порівняно з 1999-им ВВП зріс на 49,5 відсотка, то за 5 років після майдану – всього на 3,2 %. Одне слово, економічна динаміка 2000-2009 рр. нагадувала зламана навіп десятиліття.

Прикметно, що в Україні відбувся найбільший провал порівняно з іншими країнами, вона опинилася у важкій загальносуспільній кризі як через світову кризу, так із, так би мовити, і «домашніх» причин. І це тоді, коли в 90-ті вона пройшла разом з іншими країнами через трансформаційну кризу і мала однакові стартові позиції з багатьма з них.

Автор книги вважає, що перед новою сучасною владою найбільший і найскладніший обсяг робіт і лежить у сфері економіки. Як ніколи гостро постало завдання консолідувати усі без винятку конструктивно налаштовані сили, інтелек-

туальні ресурси для якнайшвидшого подолання кризових явищ, стабілізації макроекономічної ситуації та забезпечити стабільне, динамічне зростання в реальному секторі. На думку Л.Д. Кучми, тут принципово важливе все – як просто слухні думки, так і нагромаджений досвід, минулі напрацювання, конкретні пропозиції тощо.

У книзі розкрито досвід, успіх і прорахунки української влади у подоланні глибокої трансформаційної кризи 90-х років ХХ століття, досягнення й невдачі в ході реалізації реформ та забезпечення економічного зростання у 2000-2004 рр.

Важливе місце відведено структурним реформам – передусім утвердженню приватної власності, підприємництва і бізнесу та основним галузевим проблемам економіки. Вочевидь, це все те, що автору найближче в економічній сфері і чим доводилося чимало займатися часів президентства.

Однак база, як успіху, так і невдач в реальному секторі значною мірою міститься в сфері макроекономіки. Відтак макроекономічні проблеми узагальнено і стисло викладено у передмові. Водночас у післямові висвітлено соціально-політичні аспекти, які здійснюють якщо й не суттєвий, то досить відчутний вплив на економіку.

У цьому зв'язку Президент Л.Д. Кучма висвітлює макроекономічні причини кризи та політичні проблеми державотворення, наслідки економічних витрат у 2005-2009 рр., а також визначає шляхи подолання нинішньої кризи та забезпечення сталого розвитку України на найближчу перспективу.

Однак, щоб зорієнтувати читача, допомогти йому зосередитися на тому, що найбільше його цікавить, обмежимося лише переліком дев'яти розділів книги: Розділ I. – Лабіринти приватизації (5 підрозділів); Розділ II. – Бізнес: між конкуренцією і бюрократією (2 підрозділи); Розділ III. – Метаморфози промислової політики (2 підрозділи); Розділ IV.

– Парадокси металургії (3 підрозділи); Розділ V. – Машинобудування: інноваційна стагнація (5 підрозділів); Розділ VI. – Енергетика: глобальна конверсія (6 підрозділів); Розділ VII. – Земля і село: суперечності реформи (7 підрозділів); Розділ VIII. – Житло: розбудова і розруха (2 підрозділи). Нарешті, IX розділ Транспорт - на роздоріжжі, містить 2 підрозділи, назвемо їх в порядку виключення, бо й звучать промовисто чи знаменно-пророче: 9.1. – Залізниця: не зійти з рейок; 9.2. – Дороги в Європу: ще треба будувати.

Так Президент поставив собі за мету і успішно розв'язав її, дав глибокий, об'єктивний аналіз різних періодів розвитку України за роки незалежності. При цьому зміг показати досвід, успіхи, прорахунки в подоланні трансформаційної кризи 90-х років ХХ століття; досягнення і упущення при здійсненні економічних реформ у 2000-2007 роках, економічні втрати у 2005-2009 рр., їх причини і наслідки; визначити шляхи подолання кризи, забезпечення на найближчу перспективу динамічного і стабільного суспільного розвитку.

При цьому автор не перебільшує досягнення України за час свого президентства, одночасно не злорадствує з упущень і прорахунків наступного періоду, водночас підкреслює необхідність виважених висновків з поточної кризи. Бо вона не остання. За 200 з лишком років світ знав більше 100 світових і регіональних економічних криз, нерідко вони доводили країни до дефолту. Однак чимало країн порівняно легко долали такі випробування, бо були готові до них, виявляли більшу стійкість.

Л.Д. Кучма веде мову про Україну, її економіку, а не про тих, хто при владі, коли була криза, чи про тих, хто буде за подолання її, коли почнеться справжнє зростання. Він хоче вірити, що криза очистить Україну від багатьох негараздів, підштовхне до оздоровлення і розвитку українського суспільства.

У роботі використано до тисячі різних джерел, від монографій до публікацій в Інтернеті. Авторів серйозну допомогу у доборі та підготовці матеріалів надав Інститут стратегічних оцінок (ІСО).

Однак Президент Л.Д. Кучма свідомо не подав у своїй книзі окремий розділ з історіографічного огляду та джерельної бази,

бо це, за його словами, не дисертація і не монографія. З таким підходом важко погодитися. Адже сам репрезентує власну книгу для науковців, політологів, аспірантів, студентів, широкого загалу читачів, які цікавляться проблемами економічної політики та державного будівництва. Тому природний інтерес викликають аналіз, характеристика, інтерпретація, підходи, оцінки, позиція автора щодо тих або інших публікацій, використаних джерел.

Розлога післямова (с. 537-554) розпочинається епіграфом – народним прислів'ям «Якби у нас було менше гетьманів». Щоб краще зрозуміти феномен української політики, Л.Д. Кучма доречно вдається до екскурсу до праці доктора історії і археології Олега Ольжича «Дух руїни» (1940 р.) одного з керівних діячів ОУН, закатованого гітлерівцями 10 червня 1944 р. на допиті в концтаборі Заксенгаузен.

Приводом до її написання послужив розкол в ОУН у 1940 р. в ній показано наше історичне минуле, яке наклало певний відбиток на нас самих, нашу політику й політиків. Ось про це останнє переважно і мовиться у післямові, аналізуються процеси і в наші часи.

Напрочуд цікавими і слухними, з нашої точки зору, є викладені і обґрунтовані міркування, висновки, прогностичні оцінки про те, що нам як повітря потрібні утвердження духу української державності, зміцнення державницьких засад у політичній системі країни. Для України також принципово важливе зміцнення державницьких засад у зовнішній політиці. Автор книги предметно і переконливо доводить, чому Україна втратила ініціативу в діалозі зі Сполученими Штатами Америки, як виправити таке становище. Аналізує стан і прогнозує розвиток українсько-російських відносин – найгірших, за останні 5-7 років за увесь пострадянський час. Обширно веде мову про своє Послання до Верховної Ради України від 18 червня 2002 р. «Європейський вибір», де була викладена стратегія зовнішньої політики України щодо євроінтеграції. Однак після Майдану, з жалем констатує, ця стратегія була відкинута.

Ведучи мову про те, що в світі зараз відбуваються глибокі трансформації, формула цієї політики – поважай інтереси партнера, але відстоюй свої, Л.Д. Кучма

наголошує на тому, що нова зовнішня політика має бути багатовекторною, ініціативною, активною. Вона має враховувати традиції добросусідства і ефективно захищати державницькі інтереси України.

Насамкінець автор викладає декілька тез щодо глобальної політики та місця і ролі в ній України. Зокрема, звертає увагу не тільки на позитивні, але й негативні наслідки глобалізації; визначає своє бачення шляхів виходу із кризи, формування нового економічного порядку; обстоює ущербність концепції регулятивізму для України, яка має добиватися рівноправ'я можливостей у новій фінансово-економічній архітектурі.

Книгу професора, кандидата технічних наук Л.Д. Кучми «Зламана десятиліття» присвячено економіці. Але злам стався і в політиці, про що йдеться в післямові. І лінією зламу став Майдан – 2004. Щодо його наслідків, то в книзі згадується відомий вислів шотландського історика, філософа і письменника Томаса Карлайлла (1793-1881), одного з духовних батьків нацизму нарівні з Х.С. Чемберленом та Ф. Ніцше: «Будь-яку революцію задумують романтики, здійснюють фанатики, а користуються її плодами цілковиті негідники».

Так, у нас після «помаранчевого здвигу» 2005-2009 роки – були періодом «втраченого п'ятиріччя», коли «патріоти керували країною».

Зрозуміло, прикро це усвідомлювати тим, хто вірив у Майдан-2004. Однак як переконаний оптиміст, автор вважає, що

маємо виходити з нинішній реалій, тверезо оцінювати свої можливості та, головне, максимально і відповідально використовувати їх у державному будівництві.

Книга Л.Д. Кучми «Зламана десятиліття», віднесене цим самим до громадсько-політичних видань, це своєрідна економічна історія України, історія народного господарства України часів її незалежності, з відчутними соціально-політичними та історіософськими акцентами.

Вона вселяє в читача не розпач і зневіру, а навпаки – глибокий оптимізм і віру в державу Україну, її найближчу та подальшу перспективу.

Ця фундаментальна книга, виконана на високому науковому, поліграфічному та ін. рівнях. Простий, популярно-доступний є сам виклад матеріалу і сам стиль його подачі. Може служити і науковцям зразком до наслідування.

Таке комплексний, цілісний та узагальнюючий продукт може скласти широке джерельне підґрунтя для тематичних наукових досліджень, пропагандистської, просвітницької і виховної роботи, що так важливо, взагалі в умовах глибокої світоглядної кризи, в якій більше двох десятиліть перебуває сучасна Україна, зокрема.

Безперечно, ця праця прислужиться як науковцям різних напрямів, так і студентам, магістрантам і аспірантам – найширшому загалу, котрий цікавиться проблемами економічної політики та державного будівництва в Україні.

*В.П. Шкварець, М.М. Шитюк,
академіки, доктори історичних наук,
професори, Заслужені діячі науки і техніки України,
лауреати премії імені М.М. Аркаса*

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію Ніколаєва І.Є. «Страницы социально-политической истории Украины в 20-40-е годы XX ст.». - Саарбрюккен (Германия): LAMBERT Academic Publishing. - 2012. - 168 с.

XX сторіччя справедливо визначено дослідниками як одне з найбільш трагічних та бурхливих у цивілізаційній історії людства. Дві Світові та «холодна» війни, військові локальні катаклізми та соціальні експерименти, падіння імперій – все це докорінним станом змінило світове суспільство.

На цьому тлі особливе місце займають події пережиті народами колишнього Радянського Союзу. Найбільш трагічні з яких припали на 1920-40-і роки. Громадянська війна, голодомори, тоталітаризм та нерозривно пов'язані з ним репресії, кривава війна з нацистською Німеччиною – все це вмістили в себе ці два десятиріччя.

У монографії миколаївського дослідника І.Є.Ніколаєва, зроблена спроба аналізу та відображенню еволюції тодішнього радянського суспільства: від знищення базового елементу демократії – політичних партій до масових репресій за «антирадянську діяльність». Спираючись на комплексний аналіз архівних документів, опублікованих новітніх наукових досліджень, автор з'ясовує загальні тенденції і регіональні особливості процесу становлення та подальшого домінування сталінського тоталітаризму в усіх сферах суспільно-політичного життя.

Подальша активізація історичних досліджень з піднятої проблеми визначає не тільки актуальність, а й наукову та практичну значимість представленої роботи, зацікавленістю заявленої в монографії проблеми серед європейських науковців. Адже, слід зазначити, що праця І.Є.Ніколаєва надрукована одним з провідних комерційних видавничих центрів Європи, що спеціалізуються на публікаціях академічних досліджень, які видаються на 5 мовах (англійській, німецькій, французькій, іспанській та російській) у США, Великобританії та Німеччині, зараховуються Німецькою Національною Бібліотекою до Німецького Книжкового каталогу.

Рецензована праця відзначається багатогранністю, що сприяє належному розкриттю обраної теми. Автором чітко і

конкретно визначені предмет і об'єкт дослідження, його хронологічні та територіальні рамки, що надає монографії рис цілісності і завершеності. Цьому сприяє і ґрунтовна історіографічно-джерельна база дослідження: науковцем використана як вітчизняна, так і зарубіжна література, архівні джерела, матеріали періодичних видань.

Побудована за проблемно-хронологічним принципом структура книги відображає проблеми генезису раннього тоталітаризму 1920-х років та ескалації політичного терору в СРСР у 1930-ті роки.

Характерною рисою рецензованої монографії є те, що вона, по-перше, на місцевому матеріалі відтворює загальні процеси; по-друге, подає читачеві конкретну інформацію у регіональному аспекті; по-третє, дає уявлення про репресивну сутність тоталітаризму. Комплексне поєднання загального і часткового у книзі є віддзеркаленням доби сталінського режиму.

Розглядаючи в першому розділі книги проблематику утвердження тоталітарної системи в 1920-х роках, автор на матеріалах Півдня України аналізує становлення монопартійної системи в СРСР. Справедливо зауважуючи, що не дивлячись на демократичний потенціал НЕПу, правляча більшовицька партія, використовуючи органи НК-ДПУ застосовувала весь арсенал засобів для боротьби з альтернативними партіями, що призвело до зникнення в середині 1920-х років останніх політичних конкурентів більшовизму. У монографії висвітлюється внутрішня суть радянської диктатури. Автор доводить, що це – не диктатура пролетаріату і навіть не диктатура партії в точному розумінні слова. Адже сама багатомільйонна партія втратила характер політичної організації і перетворилася на державну структуру, в якій уся влада зосередилася в руках невеличкої групи кремлівської верхівки.

Окремими підрозділами автор досліджує питання діяльності та подальшої

ліквідації радянською владою Єврейської комуністичної партії, останньої легальної небільшовицької партії, що проіснувала до 1928 року, та анархістських політичних об'єднань Півдня України.

Другий розділ присвячений трагічним моментам української історії 1930-40-х років. На підставі архівних справ, що зберігаються в центральних та обласних архівах України, І.С.Ніколаєв розкриває різноманітні аспекти ескалації сталінського терору.

Так, в підрозділі 2.1. на прикладі справи вірменської «Дашнакцутюн» висвітлено регіональні особливості репресій проти колишніх представників національних анти-більшовицьких партій.

Відвертій фальсифікації справ органами НКВС на Миколаївщині, проти різних категорій громадян у період «Великого терору», присвячені підрозділи 2.2. «Реабилитированные с третьей попытки», 2.4. «К репрессиям на судостроительных предприятиях», 2.5. «Английские шпионы Николаевского Морского Порта».

Архівно-кримінальна справа колишнього начальника Політичного управління Київського військового округу М.Амеліна стала базовим прикладом, для відображення репресій проти командного складу Червоної армії в період «сталінських чисток» 1930-х років. Саме тоді із Київського військового округу було звільнено біля 3-х тисяч військових і тисячу заарештовано. Ці репресії призвели до «кадрового голоду» в Червоній армії на початковому етапі Вітчизняної війни.

Трагічна доля німецького населення Півдня України розкрита на прикладах «контрреволюційних антирадянських організацій» серед осіб німецької національності 1937-38 років («Національний союз німців України», «Союз фашистської молоді» та ін.), а також долі німецького населення Миколаївщини в умовах нацистської окупації,

зокрема примусової евакуації «фольксдойче» з території України у 1944 році так, в боях за Познань у 1945-му до радянського полону потрапить підрозділ сформований із «миколаївських німців». Отже, в цей час не по своїй волі «фольксдойче» перетворилися на розмінну монету двох воюючих сторін, що в підсумку призведе до трагедії цілого етносу в південному регіоні – ті, хто залишаться будуть депортовані за «пособництво фашистам».

Значної цінності додають дослідженню витяги з 18 архівно-кримінальних справ, розміщені в «Додатках». Автором подані протоколи допитів, витяги з вироків, обвинувачені та реабілітуючі висновки.

У рецензованій монографії проаналізовано значний фактичний матеріал, висвітлено питання генезису радянської тоталітарної системи, її прояви на регіональному рівні. З огляду на це, а також те, що книга в першу чергу передбачалась для закордонного читача, висловимо ряд зауважень та побажань. По-перше, враховуючи, що 2-й розділ книги має 7 підрозділів, доцільно монографію структурно поділити на 3 розділи. По-друге, бажано було більш детально навести довідкову інформацію про чисельність, програмні засади, соціальну базу національних партій: Єврейської комуністичної та вірменської «Дашнакцутюн». По-третє, це ж побажання стосується і анархістських груп, зокрема пояснити чому наприкінці 1917 року анархісти підтримали більшовиків і брали участь у Жовтневому перевороті, а влітку 1918 виступили проти радянської влади.

Проте, незважаючи на викладені вище зауваження, дослідження І.С.Ніколаєва вирізняється належним фаховим рівнем, збагатило вітчизняну історичну науку на ще одну актуальну і цікаву працю, і що головне, впевнені, зацікавить європейських дослідників української історії 1920 -- 40-х років.

*кандидат історичних наук, доцент В.А. ПАРХОМЕНКО
(м. Миколаїв)*

Рецензія

на монографію В.П.Шкварця, Ю.І.Гузенка «Друга світова війна 1939-1945 рр.: український вимір». – Миколаїв: Іліон, 2012. – 250 с.; іл.

Нещодавно світ побачило нове дослідження миколаївських науковців доктора історичних наук, професора В.П.Шкварця та кандидата історичних наук, доцента Ю.І.Гузенка присвячене проблемі місця та ролі України в Другій світовій війні. Незважаючи на рекордну кількість публікацій, що з'явилися останнім часом інтерес до цієї проблеми не зникає, вона завжди буде залишатися актуальною для наукових досліджень.

Адже, як слушно відзначили автори, історіографія Другої світової війни саме в контексті українського виміру, належить до найбільш сфальсифікованих періодів нашої новітньої історії. Спостерігаються політизація тих подій, спроби політиків нав'язати громадськості свої оцінки і судження. Тому саме перед істориками стоїть завдання неупередженого висвітлення Другої світової та її невід'ємної – Великої Вітчизняної війни. Отже запропонована авторами монографії проблематика, залишається актуальною та значущою, потребує уважних досліджень, виважених оцінок, а нерідко й певних переосмислень.

Книга миколаївських істориків має чітку, логічно продуману структуру. Монографія складається із передмови, 5 розділів, післямови, бібліографії та додатків.

У першому розділі висвітлено джерельно-історіографічний та історіософський аспекти досліджуваної проблеми. Критично та виважено опрацювавши здобутки радянських істориків, полемізуючи з деякими сучасними науковцями, миколаївські дослідники, доволі об'єктивно висвітлили історіографію цієї проблеми саме в контексті українського виміру.

Другий розділ присвячено військовим операціям на території України в роки війни. Зокрема автори наголошують, що перша українська кров пролилася ще напередодні війни, коли армія Карпатської України у березні 1939 року вчинила збройний опір агресії Угорщини. З початком Другої світової тисячі українців Війська Польського виступили проти нацистської навали.

В.П.Шкарець та Ю.І.Гузенко висвітлюють і стратегічні та фронтові операції на території України 1941-44 рр. Підкреслюють, що всі без винятку регіони здійснили вагомий внесок у спільну перемогу. Так, з 4-х мільйонів, призваних до Червоної армії, у звільненнях областях України, понад 400 тисяч припадало на західноукраїнські землі. З них більше половини загинуло, більше 30-ти стали Героями Радянського Союзу.

Проте на звільнених територіях сталінський режим продовжував політику довоєнних репресій. Так, у травні 1944 р. з Криму депортовано 165 тис. татар, 35 тисяч болгар і греків. І це при тому, що на фронті загинуло 26 тис. бійців татар, чесно служили Вітчизні 7 Героїв Радянського Союзу, а із 32 керівників кримського підпілля 26 були татарами за національність.

Третій розділ монографії автори присвятили внеску українського руху Опору (радянський, націоналістичний ОУН-УПА та стихійний населення) в спільну перемогу народів країн антигітлерівської коаліції. Зрозуміло, що протистояння між радянською та націоналістичною течіями гальмувало загальнонародний характер опору в Україні, негативно позначилося на його масштабі та ефективності. Але автори наводять й факти про тимчасові, «ділові» контакти між цими рухами. Так, УПА пропустила радянських ковпаківців у рейди через Тернопільщину та Івано-Франківщину. Півроку між партизанами та повстанцями М.Бульби-Боровця утримувався нейтралітет на Волині. Наведені також факти боротьби радянського та оунівського підпілля проти німецько-румунських загарбників. Затронута й проблема колабораціонізму серед населення окупованих територій.

Висвітлюючи діяльність «третьої сили» – ОУН-УПА в роки війни, автори, наводячи факти боротьби з нацистським режимом («республіки» у Колках і Степані, бої у Болехова і Сколе), вказують на їх співпрацю з німцями на початку та наприкінці війни, навіть створення спільних загонів у 1944 р., що було тоді пов'язано

тактичними міркуваннями з обох сторін (С. 93-94, 99-100). Не оминули миколаївські дослідники і вкрай складну проблему українсько-польських відносин. Вона мала історичне коріння і характеризувалася жорстокими акціями, як Армії Крайової так і УПА по відношенню до мирного населення.

У четвертому розділі вміщено інформацію про Героїв України: лейтенанта О.П.Береста та генерал-лейтенанта К.М.Дерев'янка. Символічно, що перший встановив прапор Перемоги над рейхстагом, а другий підписав Акт капітуляції Японії у вересні 1945 р.

П'ятий розділ присвячений внеску українського народу в перемогу в Другій світовій війні. Проаналізовано людські втрати та матеріальні збитки. За різними оцінками, втрати України в людях сягнули 8-10 млн. і становлять 30-40% загальносоюзних (с. 203). Матеріальні збитки України становили понад 42% від загальних збитків СРСР. Акцентовано увагу на об'єднанні Галичини, Буковини та Закарпаття у складі УРСР.

На прикладі додатків висвітлюється доля двох із багатьох мільйонів українців, опалених війною. Це рідні і близькі авторів книги - майор П.Я.Шкварець та рядовий М.С.Гузенко. Тут наведено спомини, знімки та документи, що зберігаються у родинних архівах.

Крім безумовно позитивної, високої оцінки монографії, висловимо ряд зауважень

та побажань. По-перше, у розділі 2-му розповідаючи про окремі військові операції на території України у 1941-44 рр., бажано було навести порівняльні дані про чисельний склад вермахту та Червоної армії, бойової техніки, втрати сторін і т.п. На с.64 згадуються, радянсько-німецькі переговори про перемир'я у лютому 1942 р., на цьому факті, слід було зупинитися більш детально. По-друге, у розділі 3-му навести чисельні дані про боротьбу УПА з нацистами. По-третє, у дослідженні слід показати, як Україна використовувалась в пропагандистських кампаніях СРСР та Німеччини в роки війни. Безперечно, зазначенні побажання рецензованої книги не можуть вплинути на її загальну позитивну оцінку. Більше того, наявність у дослідженні деяких, можливо, дискусійних положень лише підкреслює творчий характер створення монографії, свідчить про пошуки авторами оптимального викладення матеріалу. На нашу думку, це їм вдалося належним чином зробити.

Отже, впевнені, що дана монографія виконає свою роль не тільки ґрунтового джерела пізнання, а й відіграє роль важливого українознавчого компоненту найдраматичнішого періоду новітньої історії України, і стане в нагоді не тільки науковцям, учнівської молоді, а й широкому колу громадськості.

*Доктор історичних наук, професор М.М.Шитюк
(м.Миколаїв)*

*Кандидат історичних наук, доцент В.А.Пархоменко
(м.Миколаїв)*